

**Vereniging voor
Biologisch-Dynamische
Landbouw en Voeding**

DYNAMISCH PERSPECTIEF 2007
(nr. 5 winter 2007)

Dynamisch Perspectief is een uitgave voor leden van de Vereniging voor Biologisch-Dynamische Landbouw en Voeding (BD-Vereniging) en verschijnt 5x per jaar. ISSN 1389-7438

BD-Vereniging en advertentie-acquisitie:
Vereniging voor Biologisch-Dynamische Landbouw en Voeding
Diederichslaan 25 C,
3971 PA Driebergen
e-mail: info@bdvereniging.nl
internet: www.bdvereniging.nl
tel: 0343-531740, fax: 0343-516943

Redactie Bruno van der Dussen, Wim Goris, Ruud Hendriks, Andries Palmboom, Jan Saal, Martine Wensink (redactiesecretariaat), Wim van Wouw

Vaste medewerkers Ilse van den Bosch, Lize Baarspul, Jan Diek van Mansvelt

Sluitingsdatum kopij Aanleveren kopij voor nummer 1, 2008: 3 januari 2008.
Bij voorkeur van te voren telefonisch overleg, tel. 075-6873159
Kopij via e-mail: info@bdvereniging.nl

Vormgeving
Fingerprint Witzhausen DE, Gerda Peters
Pre-press en druk: Drukkerij Kerckebosch Zeist
Gedrukt op Reviva, 50% recycled, chloorvrij

 is het keurmerk van de
bd-landbouw

Copyright Tegen overname van artikelen bestaat in principe geen bezwaar, mits hier van tevoren toestemming voor is verleend en duidelijk de uitgave wordt vermeld

V O O R A F

We mogen gerust stellen dat als ergens in de landbouw de relatie met de aarde voorop staat, het wel in de bd-landbouw is. We kunnen daar trots op zijn. Bart Vosselman van de (nieuwe) Bolster vertelt daarover in het Dynamisch Portret. Ook John Peterson: "a farm is a high level of poetry", doet dat en Jean-Paul Courtens die de natuur ziet als een geschenk aan de mensheid. Graag uw aandacht voor het taalgebruik in de bd-landbouw en antroposofie. Mogen we op uw reactie rekenen?

En in dit nummer worden de activiteiten van de Stichting Centrum Metamorphose uitgelicht.

Bruno van der Dussen

Let op: wijziging postadres!
Postbus 236, 3970 AE wordt met ingang van 1-1-2008 opgeheven! U kunt vanaf nu uw post sturen naar:
BD-Vereniging
Diederichslaan 25c
3971 PA Driebergen

INHOUD

Dynamisch Portret: De Bolster Individualiseren - Veralgemeineren . Een uitdagend spanningsveld	3
Winterconferentie Landbouw en Spiritualiteit	6
100% illusie?	8
Dynamiek: Anastasia en Vedische landbouw	9
De bijen zijn de mens in ontwikkeling vooruit	11
De historische keuken	13
Dynamische keuken: Delicatessen	15
Farmer John Peterson in Kerke-Avezaath: "Farms are a high level of poetry"	16
Uit de preparatenschuur: 500 voor 2008	18
Persoonlijke verhoudingen tot de landbouw (deel 4 slot)	21
Dynamische voeding: Vragen rondom vlees eten	22
In het hoenderhok: BD anno nu: het slop en de kansen	26
Perspectief	27
Agenda	30
BD-Service	33
	34

*Wisseling
van de wacht - 3*

*Anastasia
en Vedische
landbouw - 10*

*"Farms are
a high level
of poetry" - 22*

Wisseling van de wacht bij De Bolster

Ruud Hendriks

Sinds dit jaar komen de groente- en bloemenzaden van De Bolster uit Epe en niet meer uit Kielwindeweer, waar ze dik 25 jaar lang vandaan kwamen. Bart en Elly Vosselman, zoon Frank en Patrick Hoogendoorn zijn de nieuwe eigenaren. Samen met de vaste medewerker Stijn Meegens en verschillende parttimers worden alle zaadvermeerderingen, respectievelijk schonen en verpakken van de zaden uitgevoerd op boerderij de Immenhof.

Op de Immenhof, het ouderlijk bedrijf van Bart, stond lange tijd groenteteelt centraal, met als specialiteit aardbeien. In 1983 is het bedrijf door Bart en Elly overgenomen. Alle groente, aardappels en bloemen vonden via een winkel aan huis de weg naar de consument, en dat is van een bedrijf dat in de loop der jaren tot 8,5 ha uitgroeiende zeer bijzonder. Jaarlijks een half hectare handgeplukte stamslabonen, 20.000 kroppen sla, et cetera via een boerderijwinkel verkopen, ga er maar aan staan. De smaak van de producten was de belangrijkste reden van het succes. Door zo weinig mogelijk en vooral ook selectief te bemesten en geen chemische middelen te gebruiken werd de gewenste smaak gerealiseerd. Helaas voor de vele trouwe klanten is daar in 2001 een eind aan gekomen. De enorme werkdruk en stress om elke dag de winkel maar weer gevuld te krijgen met breed assortiment van verse producten werd te veel. Bart: "Het is niet alleen oogsten,

je moet continu zaaien, planten en wieden". In de loop der tijd werd ook de registratiezucht van de overheid steeds groter. Toen er weer een volgende ronde van registratiewensen overheen kwam viel in 2001 in twee dagen tijd het besluit om te stoppen en op biologische zaadvermeerdering en veredeling over te stappen. Bart studeerde in zijn jonge jaren af als plantenveredelaar en pakte daarmee zijn oude vak weer op. In eerste instantie in samenwerking met het biologisch zaadteeltbedrijf Vitalis, vanaf 2003 zelfstandig. Bart: "De beslissing tot omschakeling was natuurlijk zeer impulsief en feitelijk een grote sprong in het duister. Maar wij hebben er absoluut geen spijt van. Met de overname van de Bolster hebben wij hier weer een prachtig bedrijf gecreëerd. En er is niks mooier dan je bedrijf weer door te kunnen geven aan een nieuwe generatie. Van een prepensioen of een rustige oude dag zal bij ons geen sprake zijn, maar daar zitten wij absoluut niet mee."

Zaadproductie, plantenteelt en nog veel meer .....

In 2003 zijn al de eerste contacten gelegd met De Bolster in Kiel-windeweer. Chris en Harry Douwes-Wagenaar, die De Bolster hebben opgezet, waren op zoek naar opvolgers. De feitelijke overdracht (zonder grond en gebouwen) heeft pas begin 2007 plaatsgevonden. Dat dit zo lang geduurd heeft, hangt samen met het feit dat Harry en Chris nog enkele jaren wilden doorgaan. Frank: "Achteraf gezien was voor ons een voorbereidingstijd van enkele jaren ook absoluut noodzakelijk. Allerlei interne verbouwingen waren nodig, de zaadproducties zijn al in 2005 opgestart, nieuwe zakjes, catalogus, webshop, et cetera." Ook voor de klanten van De Bolster is het even wennen geweest. De outfit van de zakjes en catalogus zijn drastisch gewijzigd. Elly: "In het begin kregen we een paar negatieve reacties van klanten die full colour afbeeldingen absoluut niet passend vonden bij BD. Dat was echt wel even schrikken voor ons. Gelukkig hebben wij daarna ontzettend veel positieve en enthousiaste reacties gehad. Hartverwarmend, al die complimenten. Het is dan ook helder dat de zaden van De Bolster voor veel klanten duidelijk meer betekenis hebben dan gewoon een zakje zaad dat je koopt bij de winkel." Frank: "Om het bedrijf in deze tijd voort te kunnen zetten is aanpassing echt wel nodig. Internet speelt een steeds grotere rol in verkoop, dus dat moet er mooi uitzien en goed werken, daar hebben we veel aandacht aan besteed. De verkoop via biologische winkels is dit jaar aanzienlijk toegenomen. Daaruit blijkt wel dat het uiterlijk van het zakje ook belangrijk is. Dat wij op allerlei fronten flink geïnvesteerd hebben,

geeft duidelijk aan dat wij geen avonturiers zijn en een blind vertrouwen hebben in de biologische sector. Veredeling is een vak dat pas op lange termijn inkomen op kan leveren; in de tussentijd moet er ook een degelijke zaadvermeerdering van bestaande rassen zijn. Zelf heb ik een opleiding technische bedrijfskunde gedaan. Dat lijkt niet echt passend, maar de realiteit is duidelijk anders. Om ons type van bedrijf goed te laten draaien, heb je een brede kennis nodig. Het is echt niet alleen zaadproductie en plantenteelt. Bovendien werken wij duidelijk als team. Patrick, Bart en Stijn zijn de echte plantenjongens, die zouden helemaal gestoord raken als ze mijn dagelijkse stroom van telefoontjes en mails zouden moeten afhandelen."

De hoofdactiviteit van De Bolster is vanzelfsprekend zaden produceren. Vooral Patrick is de persoon die dat in goede banen moet leiden. Patrick: "Je wilt wel alles verkopen, maar dan moet er wel voldoende zaad op de plank liggen en minstens zo belangrijk, van voldoende kwaliteit. Bij ons praat je over ruim 350 producten. Alles valt te plannen maar niet het weer. Gelukkig beschikken we over een aardige kasruimte om te kunnen nadrogen en daar is het afgelopen jaar veelvuldig gebruik van gemaakt."

De Bolster staat van oudsher bekend als leverancier van zaden voor hobbytuinders en kleinschalig werkende beroepstelers. Dat zal ook gehandhaafd blijven, maar daarnaast krijgt het ontwikkelen van nieuwe rassen (veredeling) een veel zwaarder accent. Die rassen moeten ook geschikt zijn voor de grotere biologische telers. De Bolster veredelt tomaat, pompoen, tuinboon en rucola. Bart: "Veredeling is een vak apart. Het maken van een nieuw ras vergt meestal wel zo'n acht jaar. Dat het zo lang duurt, wordt hoofdzakelijk veroorzaakt door de strenge uniformiteiteisen. Veel mensen zouden juist wat meer variatie binnen een ras willen zien. Maar helaas mag dat niet. Intussen zijn we al heel wat jaren bezig met het veredelen en dat heeft bij zowel tuinboon als rucola al een nieuw ras opgeleverd. Bij tomaat en pompoen zijn er ook veelbelovende ontwikkelingen maar duurt het nog een paar jaar."

Veredeling

Veredeling is een vak waar technisch veel in mogelijk is, met als uiterste de gentechnologie. Op De Bolster veredelt Bart op de klassieke methode: kruisen en selecteren. Genmanipulatie is absoluut taboe. Ook in de selectievelden wordt het principe van lage mestgiften aangehouden. Dan blijkt het beste welke potentie er in de planten aanwezig is. In de bd-landbouw wordt veel het principe "de boer voedt

de bodem, de bodem voedt het gewas" gehanteerd. De zienswijze van Bart wijkt daar vanaf. De bemesting is afgestemd op het gewas omdat elk gewas een ander groeiritme en een andere mineralenbehoefte heeft. Bart: "De bodem wordt vrij schraal gehouden en biedt de basisvoeding, via mest wordt de aanvulling gegeven. Bodemziektes zijn desondanks geen probleem. Kastelers bijvoorbeeld hebben door een nauwe vruchtwisseling met veel tomaat, komkommer en paprika, last van wortelknobbelaaltjes. Door in onze kas een ruime vruchtwisseling van 1 op 3 aan te houden en de tomatenteelt af te wisselen met sla, andijvie en courgette blijft de grond gezond." Op de vraag waar de belangrijkste motivatie ligt in het biologisch-dynamisch telen geven Bart en Elly aan dat de mensen die in die sector werken en hun motivatie daarbij belangrijk zijn. De ekologische teelt schuift op richting gangbaar, de grenzen worden opgerekt. BD-telers laten zich meer door hun

eigen idealen en grenzen motiveren. Wat betreft de discussie over al dan niet gebruik van preparaten: "Wat je doet moet uitlegbaar blijven en het moet mogelijk blijven om je beweringen objectief te beoordelen. We gebruiken de preparaten wel, maar deze twee criteria zijn daar voor ons niet van toepassing. Datzelfde geldt voor de discussie over het al of niet telen van hybride rassen. Eventueel afwijzen daarvan moet op grond van objectief meetbare factoren geschieden. Dat het aantal bd-boeren in de laatste jaren behoorlijk is afgenomen, is verontrustend. De neiging om nog strenger te worden qua regelgeving om je daarmee beter te kunnen profileren ten opzichte van Eko, werkt volgens ons alleen maar averechts. De biologische sector is al klein en dan moet je versnippering vermijden. Het is waardevoller om samen te denken! Elk persoon en bedrijf heeft een eigen karakter en identiteit, en daarvoor is een stuk vrijheid belangrijk."

Na het gesprek aan de keukentafel gaan we het bedrijf op. In de schuur staat veel verfijnde techniek. Het schonen en inpakken van zaden

is precisiewerk. Welke investeringen er mee gemoed gaan, begrijp je als je bij een afvlomachine staat en hoort dat die tweedehands is en toch nog € 60.000,- kost. Op het land zit het werk er wel zo'n beetje op. De insecten die in de zomer volop rondvliegen zijn in winterrust gegaan. Bart: "In de zomer barst het van de hommels. Als je aan het kruisen bent haal je even de zakjes van de afgeschermd bloemen. Als je niet uitkijkt zit er al een hommeltje op de bloem voordat je de kans krijgt die te bestuiven."

In de kas staan voornamelijk nog tomaten die zichtbaar het einde van het seizoen hebben bereikt. Er staan 250 "nummers", de benaming voor kruisingen die worden getoetst op raswaardigheid. Pas als het een ras wordt, krijgt het een naam. Het is ook voor een leek goed te zien hoeveel verschil in groei-kracht en vermogen om vitaal te blijven er tussen de nummers zit. Sommige zitten bovenin de kas, andere

komen nog niet tot onze kin. De pompoenen zijn geoogst en staan in kisten in de bewaring. Daar blijven ze staan om de bewaarbaarheid te toetsen.

De meeste zaden liggen in een ruimte die constant op 15°C en 30-40% vochtigheid wordt gehouden. Het zaad hoeft niet echt koud te liggen, maar het houdt niet van temperatuurschommeling. Niet alle zaden hoeven elk jaar te worden vermeerderd. Pastinaakzaad blijft maar twee jaar goed, dus dat wordt vaak vermeerderd. Zaad van kolen is tot een jaar of zes bewaarbaar, dus niet elke soort hoeft elk jaar te worden vermeerderd. En dat is handig, want wanneer er meerdere soorten vlak bij elkaar staan is de kans op ongewenst kruisen veel te groot. Er moet wel bijtijds nieuwe voorraad worden geteeld, want niet elk jaar verloopt elke teelt succesvol. De rondgang eindigt in het kantoor waar computers en telefoons de vele lijntjes met de buitenwereld verzorgen. ■